

Boekbesprekingen

N. RIEMERSMA (red.), *Exodus* (Amsterdamse Cahiers voor Exegese van de Bijbel en zijn Tradities, 33), Amsterdam: Societas Hebraica Amstelodamensis, 2020, 147 blz., ISBN 90-8304-990-8.

In de voorbije jaren besteedden we in deze boekenrubriek te weinig aandacht aan de *Amsterdamse Cahiers voor Exegese van de Bijbel en zijn Tradities* (ACEBT). Deze reeks is de voortzetting van de *Amsterdamse Cahiers voor Exegese en Bijbelse Theologie*, die sinds 1980 werden uitgegeven door de *Societas Hebraica Amstelodamensis* (SHA), een gezelschap dat in 1961 werd opgericht door de protestantse oudtestamenticus Martinus Beek en ook wel bekendstaat als de 'Amsterdamse school'. Aanvankelijk ging het om een tijdschrift met uiteenlopende oudtestamentische artikelen dat – op enkele uitzonderingen na – één keer per jaar verscheen. Bij het zestiende *Cahier* (1997) werd de keuze gemaakt voor een themanummer, en dat is sindsdien het opzet van de reeks gebleven. In het volgende nummer werd deze verandering zichtbaar gemaakt in een opgefriste lay-out en in de naamsverandering. Een tiental jaar geleden vond dan een opmerkelijke verbreding plaats, toen eerst een themanummer over de 'deuterocanonieke' boeken verscheen (nr. 28, 2013) en vervolgens een themanummer over twee nieuwtestamentische boeken, meer bepaald het dubbelwerk van de evangelist Lucas (nr. 29, 2014). Sindsdien is quasi jaarlijks een nieuw themanummer uitgegeven, zodat de reeks inmiddels toe is aan zijn 36ste volume, dat met het Matteüsevangelie opnieuw een nieuwtestamentisch boek centraal stelt.

Teneinde onze redactionele vergetelheid recht te zetten, stellen we in dit en het volgende nummer van *Ezra* de inhoud van de recent verschenen volumes voor. In het voorwoord van het in 2020 verschenen 33ste nummer lichten de samenstellers de keuze voor Exodus toe door te verwijzen naar het Oecumenisch Leesrooster van de Nederlandse Raad der Kerken, dat voor de Paaskring van 2020 lezingen uit Exodus bevatte. Een verzamelbundel van essays gewijd aan Exodus behoeft natuurlijk amper een rechtvaardiging, gezien het belang dat in andere boeken uit het Oude Testament wordt gehecht aan het thema van de uittocht en de notie van een bevrijdende God. De inleidende bijdrage van de hand van Nico Riemersma confronteert lezers echter al meteen met een van de meest opvallende vaststellingen met betrekking tot dit bijbelboek: ondanks het feit dat het zijn naam ontleent aan de uittocht ('*ex-odos*' in het Grieks), wordt de eigenlijke uittocht al voltooid in het vijftiende hoofdstuk en volgen daarna nog vijftienvintig hoofdstukken over de woestijntocht, de sluiting van het verbond bij de berg Sinaï, en de bouw van het heiligdom in de woestijn. Dat heeft in de studie van Exodus geleid tot een waaier aan opvattingen over de literaire structuur van het boek, die Riemersma op een rij zet alvorens een eigen voorstel voor een zesledige structuur te formuleren.

De daaropvolgende zeven bijdragen zijn telkens toegespitst op hetzij een specifiek thema, hetzij een concrete tekst uit Exodus. Zo staat Joep Dubbink stil bij de voorstelling van Mozes, die niet alleen

leider, wetgever en profeet is, maar ook en vooral een bemiddelende rol vervult vanuit zijn intieme relatie met God. Adri van der Wal laat zien welke mogelijkheden de huidige digitale software biedt om een bijbelvertaling te maken door te beschrijven hoe een ad hoc-werkgroep van SHA-vertalers aan de slag is gegaan met een door de computer geproduceerde 'nulversie' van Exodus 3,1-15. Een specifieke vertaalkwestie uit deze perikoop wordt meer in detail besproken door Eric Luitjen en Willien van Wieringen: de weergave van de godsnaam, die volgens hen het best onvertaald blijft, en hieraan gekoppeld de betekenis van het cryptische 'Ik ben die ben' (Ex 3,14), dat volgens hen beter weergegeven wordt als 'Ik ben wat ik ben'. De concrete voorstelling van God in het boek Exodus komt aan bod in de bijdrage van Edgar Kellenberger, die nagaat hoe het 'verharden' van het hart van Farao in het plagenverhaal door de eeuwen heen is begrepen. Verderop in het boek staat Bob Becking naar aanleiding van de motivering van het beeldverbod in de decaloog (vgl. Ex 20,5b-6) stil bij het beeld van een jaloezse, na-ijverige, wrekende God die kinderen belaaft met de schuld van hun ouders en (over)grootouders. Tussen beide bijdragen in kijkt Eep Talstra met een veeleer traditionele historisch-kritische bril naar Exodus 16 als een combinatie van een priesterlijke en een non-priesterlijke traditie (resp. 'P' en 'JE'). Piet van Midden betoogt tot slot dat het een *contradictio in terminis* is om te gewagen van een Hebreeuwse slaaf. De drie volgende bijdragen hebben betrekking op de receptiegeschiedenis van het boek: Leon Mock beschrijft de viering van het joodse Pesachfeest na de val van de tweede tempel, zoals die uitgedrukt wordt in de *Haggada*; Klaas Spronk de voorstellingen van het uiterlijk van Mozes in teksten en in de kunst, vaak als een gehoorde en stralende figuur, met een appendix over hoe Mozes er in recente films uitziet; en Lieve Teugels de rabbijnse interpretatie van Exodus zoals die te vinden is in de *midrasj*. De bundel wordt afgesloten met een artikel waarin Cees Houtman laat zien hoe de predikantszoon Jan ter Pelkwijk uit Zwolle in de 19de eeuw Exodus 1-15 interpreteerde.

Alles bij elkaar geeft dit volume een goed voorbeeld van de benadering van de *Amsterdamse Cahiers*. De meeste bijdragen zijn toegespitst op concrete passages, en dan allereerst op de Hebreeuwse tekst ervan, maar de aandacht gaat evenzeer uit naar de veelvormige receptiegeschiedenis van de tekst, waarbij regelmatig wordt stilgestaan bij de studie van de Hebreeuwse Bijbel in Nederland. Samen met de verslagboeken van de Didachè-studiedagen Bijbel vormen deze uitgaven wellicht de enige Nederlandse reeks waarin met de regelmaat van een klok een bijbelboek centraal wordt gesteld.

Hans Debel

Gerard SWÜSTE, *Omkeren naar de Levende. De twaalf Kleine Profeten vertaald en toegelicht*, Middelburg: Skandalon, 2023, 437 blz., ISBN 978-94-9322-037-9, € 29,99.

Na twee gelijkaardige volumes gewijd aan de Psalmen (*Altijd hetzelfde lied*, 2015) en aan de boeken Spreuken, Prediker en Hooglied (*Uit het leven gegrepen*, 2020; zie de recensie van H. Ausloos in *Ezra* nr. 48, winter 2020, 129-130) reikt Gerard Swüste ons in dit boek een nieuwe vertaling vergezeld van een situering en commentaar aan van de twaalf zogeheten 'kleine' profeten. Net als in de vorige delen geeft hij telkens een beknopte inleiding en vervolgens per betekenisvolle literaire eenheid een eigen vertaling, die onmiddellijk gevolgd wordt door een kort commentaar – beide meestal niet langer dan een bladzijde. Deze worden voorafgegaan door een algemene inleiding, waarin de auteur stilstaat bij het optreden van profeten als dusdanig, en zo tussen de regels

